

ЗБОРНИК
МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ
LXIV/2

МАТИЦА СРПСКА
ОДЕЉЕЊЕ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК
ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

М А Т И Ц А S E R B I C A
C L A S S I S L I T T E R A R U M
A R C H I V U M P H I L O L O G I C U M E T L I N G U I S T I C U M

Покренут 1957. године

До XXVI књиге (1983) излазио под називом *Зборник за филологију и лингвистику*

Главни уредници:

Др Миливој Павловић (1957–1960), др Рудолф Коларић (1961–1962),
академик Павле Ивић (1963–2000), академик Александар Младеновић (2001–2009),
академик Јасмина Грковић-Мејџор (2010–)

LXIV/2

Уредништво:

Др МИЛИВОЈ АЛАНОВИЋ, Др НАДА АРСЕНИЈЕВИЋ, Др ЖАРКО БОШЊАКОВИЋ,
Др ЈАСМИНА ГРКОВИЋ-МЕЈЦОР, Др ДРАГА ЗЕЦ, Др МАРИНА КУРЕШЕВИЋ, Др ГЕРХАРД НЕВЕКЛОВСКИ,
Др МОТОКИ НОМАЧИ, Др СЛОБОДАН ПАВЛОВИЋ, Др ДРАГОЉУБ ПЕТРОВИЋ, Др МАТО ПИЖУРИЦА,
Др ВЛАДИСЛАВА РУЖИЋ, Др СВЕТЛАНА М. ТОЛСТОЈ, Др ЗУЗАНА ТОПОЛИЊСКА, Др БЈОРН ХАНСЕН

Collegium redactorum:

Dr MILIVOJ ALANOVIĆ, Dr NADA ARSENIJEVIĆ, Dr ŽARKO BOŠNJAKOVIĆ, Dr JASMINA GRKOVIĆ-MAJOR,
Dr BJÖRN HANSEN, Dr MARINA KUREŠEVIĆ, Dr GERHARD NEWEKLOWSKY, Dr MOTOKI NOMACHI,
Dr SLOBODAN PAVLOVIĆ, Dr DRAGOLJUB PETROVIĆ, Dr MATO PIŽURICA, Dr VLADISLAVA RUŽIĆ,
Dr SVETLANA M. TOLSTOJ, Dr ZUZANNA TOPOLIŃSKA, Dr DRAGA ZEC

Главни и одговорни уредник:

Академик ЈАСМИНА ГРКОВИЋ-МЕЈЦОР

ISSN-0352-5724 | UDK 80/81(082)

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

LXIV/2

НОВИ САД
2021

САДРЖАЈ

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ

Vladimir Polomac, Tamara Lutovac Kaznova: Automatic Recognition of Serbian Medieval Manuscripts by Applying the <i>Transkribus</i> Software Platform: Current Situation and Future Perspectives	7
Радмилко Маројевић: Лексикализација предлошко-падежних веза и сродне појаве као лингвотекстолошки проблем (на грађи Његошевог спјева <i>Шћепан Мали</i>)	27
Маја Марковић, Дејан Сredoјевић: Spectral Characteristics of Stressed Vowels in Standard Serbian: Quantity and Quality Relations	53
Миљивој Алановић: Валенцијски и граматички односи у синтагмама	77
Душка Кликовац: Кад везник <i>док</i> има супротно значење?	91
Гордана Штасни, Милан Ајџановић: Семантичко-деривациони потенцијал глагола <i>леђијати</i>	105
Nina Ilić, Sabina Halupka-Rešetar: Verb Production at Different Stages of First Language Acquisition: Focus on Serbian	125
Мирјана Петровић-Савић: Трагови кратког акута у говорима северозападне Србије ..	141
Бојана Вељовић Поповић: Однос инструментала, номинатива и вокатива у служби предикатива у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице	149
Душанка Звекић-Душановић: О неким аспекатским алтернацијама у мађарском и српском језику	169
Јелена Ајџановић, Томаш Квока: Перифрастични изрази с глаголима кретања у српском и пољском језику	185
Milana Dodig, Tijana Ašić: L'itération passée et les effets stylistiques en français et en serbe	203

КРИТИКЕ И ПРИКАЗИ

Марина Курешевић, Сања Петровић: Виктор Маркович Живов. <i>Историја језика русској писменности</i>	223
Јасмина Грковић-Мејџор: Milan Mihaljević, Andrea Radošević (ur.). <i>Studije o Drugome beramskom brevijaru</i>	243
Јелена Редли: Миљивој Алановић. <i>Зайиси из српске синџаксе: узајамне везе форме и значења</i>	247
Драгана Ратковић: Милош Ковачевић. <i>Кроз синџаксу српскога језика</i>	253
Анђела Васиљевић: Tõnu Tender, Ludwig M. Eichinger (eds.). <i>Language and Economy. Language Industries in a Multilingual Europe</i>	263
Ана Халас Поповић: Сања Кример-Габоровић. <i>Прејознавање и именованье боја у енглеском и српском језику</i>	273
Рецензенти	279
Упутство за припрему рукописа за штампу	281
Contents	287

Милош Ковачевић. *Кроз синџаксу српскога језика*. Подгорица: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори, 2020, 391 стр.

Најновија књига Милоша Ковачевића, која носи назив *Кроз синџаксу српскога језика*, представља хрестоматију шеснаест радова из области синтаксе савременог српског језика. Предмет проучавања чине сложене синтаксеме, синтагме и реченице српског језика као јединице свих нивоа синтаксичке структуре односно обе синтаксичке категорије (категорије конструкције и категорије реда речи). Сви радови, сем једног, већ су објављени (један 2012. године, остали у периоду 2018–2020. г.). Од тога је две трећине њих за ову прилику проширено, тако да се могу сматрати наставком ауторових досадашњих истраживања на дате теме. Садржај књиге структурисан је у три поглавља: *О синџаксемама и синџајмама* (стр. 11–249), *О реченицама и исказима* (стр. 251–329) и *О регу ријечи* (стр. 331–378). Књига садржи још: *Уводно слово* (стр. 7–9), *Библиографску забилешку* (стр. 379–380), *Рејсџар имена* (стр. 381–387) и текст *О ауџору* (стр. 388–391).

Како је наведено у *Уводном слову*, текстови се могу поделити у три групе и са становишта истражености тема које обрађују. Пет њих је посвећено темама које у србистици/сербокroatистици досад уопште нису разматране, седам темама које нису довољно истражене јер у разматрање нису укључиване све конкурентне синтаксичке јединице, док четири рада обрађују теме о којима је веома често расправљано, али, по ауторовом мишљењу, без коначних научно утемељених резултата. Ова подела је шира, магистрална, и треба је схватити условно будући да опаске које се односе на тематски, макроплан, карактеришу и микроплан целе књиге. Наиме, сви радови се одликују критичким примедбама на рачун омашки у досадашњим истраживањима, које су се јавиле као последице пропуста различите природе (било да корпус није био репрезентативан било да увид у научну литературу није био довољан или се, како сматра аутор, радило о неадекватним лингвистичким интерпретацијама на разним нивоима), и нуде нова решења, која се, поред синтаксе, тичу и других лингвистичких дисциплина (најчешће нормативистике, али и стилистике), што књигу чини вишеструко значајном. Нарочита вредност истраживања огледа се у богатству грађе, коју репрезентују текстови из различитих функционалних стилова савременог српског језика, и то новијег датума, што у великом броју случајева на другачији начин осветљава многа синтаксичка и нормативистичка питања (између осталог, обележја функционалностилског статуса и употребне вредности разматраних јединица), чинећи књигу корисном и за нормативистику и стилистику српског језика. У неким радовима предмет се разматра само на грађи новинарског стила (будући да је језичка појава која се посматра својствена том стилу), због чега је књига корисна за конкретну, новинарску стилистику. Методолошке новине у поновном разматрању већ истраживаних тема огледају се

првенствено у: прецизнијем категоријалном синтаксичко-семантичком одређењу језичких јединица о којима је реч, подробнијем разматрању творбене продуктивности и фреквентности датих синтагматских модела, као и новим термилошким решењима за поједине лингвистичке појаве. Иако је доминантан структурни (и то структурно-дистрибутивни) метод, језичке јединице се повремено сагледавају и са когнитивистичког аспекта, што књигу чини значајном и за когнитивну лингвистику.

Методолошки посматрана из још једног угла, књига садржи један рад чисто теоријског типа, док су остали радови теоријско-емпиријски јер се расправља о конкретним језичким појавама уз строгу примену теоријских принципа анализе. Притом, неке јединице (везници *a* и *u*, партикула *u*, акузативни и инструментални беспредлошки објекат) или језичке појаве (конкурентност, пермутабилност објекатских форми) предмет су више радова, у којима се посматрају вишеаспектно.

Прво поглавље је најобимније и чини га девет радова. То су: *Глагол бити као модални глагол у саставу сложене глаголске предикације* (стр. 13–39), *Шта је заправо атрибутив* (стр. 41–71), *Прилошка одредба комбијенације* (стр. 73–92), *Укидање амфиболичности координиране којулајивне синтагме сујстишћуцијом везника „и” везником „а”* (стр. 93–113), *Соматске неконструенне посесивне синтагме* (стр. 115–140), *Инијергејенденција йермуштабилних форми правој и неправој објекта у синтагмама с глаголима „нудити” и „служити”* (стр. 141–162), *Синтаксичко-семантичка анализа конкурентности акузативне и инструменталне беспредлошке објекта* (стр. 163–195), *Синонимност јакежних ојозишних конструкција* (стр. 197–224) и *Моћност сујстишћуције инструменталне предлога под локативним предлогом у и инструменталним предлогом с(а)* (стр. 225–249).

Први рад представља синтаксичко-семантичку анализу реченица са сложеним предикатом који чине глагол *бити* и допунски инфинитив или конструкција *ga* + презент. То је тема о којој је често писано, али се поново разматра из више разлога, првенствено два. Један је неуједначен став према граматичко-лексичком статусу глагола *бити* у саставу предиката с допунским инфинитивом, а други тај што у досадашњим истраживањима конструкција које чине предмет истраживања корпус није био репрезентативан, што је довело до формирања јединственог става да дате реченице у савременом српском језику нису фреквентне, типичне, а често ни нормативне. Ово истраживање показује да глагол *бити* у наведеним конструкцијама има статус модалног глагола, чије је значење идентично или слично значењу других модалних глагола (*йребити*, *ваљати*, *моћи*, *морати*) и да допуна том глаголу може бити: само инфинитив, само конструкција *ga* + презент или и инфинитив и *ga* + презент. Обимна анализа, заснована на примерима из различитих функционалних стилова савременог српског језика, посебно из књижевноуметничког и публицистичког, показује у којим се условима ова правила остварују, као и нормативни статус и творбenu продуктивност ових реченица, које се према критеријуму синтаксичког типа субјекта структурно деле у две велике групе: на персоналне (нпр. *Не био он иако йричајти*) и имперсоналне реченице (нпр. *Није се с њим шалијти*).

Општи закључак синтаксичког и семантичког описа датих реченица је следећи: број имперсоналних реченичних модела је знатно већи; у персоналним моделима допуна глаголу може бити само инфинитив; у имперсоналним моделима лексички су најограниченији модели са допунским инфинитивом који се не може заменити конструкцијом *ga* + презент (нпр. Знамо да је овај сјајни глумац био прека особа, али како ствари стоје, *није ни њрићи* свом српском наследнику који је дибидус ескалирао; *Не био их њушћавати* од себе | *Био њозвати* док ти Божић прође | два три сина старога Мартина), док су лексички готово „слободна” два модела: условна *ga*-реченица са допунским инфинитивом или конструкцијом *ga* + презент (нпр. *Да је сћехи* ко што рећи, сви би богати били; Око четири сата позвао је Мину: *Да му је ga се најије* воде с ловћенског извора) и имперсонална реченица са логичким субјектом у локативу са сложеним предикатом који чине глагол *бићи* и конструкција *ga* + презент (нпр. *На нама је ga изаберемо*).

Са становишта места датих конструкција у систему савременог српског језика, функционалности одређености, фреквентности и творбене продуктивности, грађа показује да су оне стилски маркиране јер означавају емотивне реакције на будуће или прошле догађаје, због чега се срећу готово искључиво у књижевноуметничком, разговорном и публицистичком стилу књижевног језика, те да их управо афективност и чини фреквентним и типичним, а те две особине су детерминисане лексичком слободом глагола у инфинитиву или конструкцији *ga* + презент уз модални глагол *бићи* и сразмерене њој: што је већа слобода, већа је и фреквентност и типичност те конструкције у савременом српском језику.

Дати закључци нужно узрокују ревизију ставова или бар отварају питања да се преиспитају ставови и на другом плану: нормативистичком. То се види на примеру три модела. Један је тип *za* + инфинитив, који се истиче својом творбеном продуктивношћу и фреквентношћу (потврђеном како у публицистичким текстовима тако и у делима савремених српских писаца) упркос нормативистичком проскрибовању, заснованом на мишљењу да словенским језицима није својствена спојивост предлога са глаголом, између осталих ни са инфинитивом. Разматрање нормативног статуса сматра се неопходним код још неких имперсоналних реченица са сложеним предикатом састављеним од модалног глагола *бићи* и инфинитива, а то су конструкције типа *бојати се*, *надавати се ga...*, *очекивати ga...*, које српска нормативистика сматра погрешним, према ауторовом мишљењу – без јасних аргумената. Најбројнија су запажања везана за конструкцију датив + инфинитив. У досадашњој литератури уврежена су следећа мишљења: да је субјекатски датив са инфинитивом у савременом стандардном српском језику очуван само у фразеологизму *Боју је њлакаћи*, да су у савременом српско(хрватско)м језику овакви примери већ застарели и да је датив са инфинитивом у савременом језику редак, те да су конструкције са дативом и инфинитивом карактеристичне за паремиолошке облике. Дате констатације у овом раду оповргавају бројне конструкције, нарочито са глаголом *чинити*, посведочене примерима како књижевног тако и публицистичког стила не само из ранијих епоха (нпр. народна пословица из збирке Вука Караџића „*Коме није било њашићи*, он не може ни запазити”) него и из новијег времена, што

потврђују примери из књижевних дела: „Нек иду они куд им драго, нама је овдје и живјејџи и умријејџи” Бранка Ћопића, „Кома је џуџовиџи, није му дремаџи” Ђоке Стојичића, као и општеприсутна реченица „Шта нам је сада чиниџи?”, овде ексцерпирана из листа „Печат” од 18. 7. 2014. г. Пошто је конструкција датив + инфинитив готово општесловенска особина, својствена поред српског и руском и пољском и другим словенским језицима, рад показује да се неоснованом мора сматрати и тврдња да је тип конструкције *џиџа нам / му је чиниџи*, који се нарочито среће у публицистичким текстовима, стран српском књижевном језику.

Предмет рада *Шџа је заџраво аџрибуџив* представљају именичке синтагме у чијем су саставу јединице које означавају: одређенији назив неког предмета (*новине „Полиџика”*), нечију особину (*змиџа оџровница*), друштвену припадност особе (*дирекџор Пеџар*), њен узраст (*гечак Пеџар*), професију (*адвокаџ Пеџар Пеџровић*), специјалност (*микробиолоџ Јован Перић*) итд. Обједињеност атрибутских и апозитивних карактеристика ових јединица довела је до неуједначености у њиховом терминолошком одређењу и поимању синтаксичког статуса њихових компонената: у србистици оне се називају *аџрибуџивним синџаџама*, а именица којом се означава шири појам *аџрибуџив*, и он се сматра зависним чланом, док се у готово свим осталим словенским филологијама ове конструкције интерпретирају као *аџозиџјске синџаџе*, при чему не постоји јединствен став према статусу њихових чланова. Циљ овог истраживања је решење та два проблема, што подразумева ревизију извесних синтаксичких ставова не само у србистици/сербокroatистици него и у славистици. Први део рада представља критичку историју питања одговарајућих граматичких и научних тумачења како у бројним граматикама српско(хрватско)г језика (од граматике Ђуре Даничића до нормативне граматике Предрага Пипера и Ивана Клајна из 2013. г.) тако и у граматичкој и синтаксичкој литератури на материјалу других словенских језика (руског, белоруског, чешког, пољског, лужичкосрпског, македонског) укључујући и лингвистичке терминолошке речнике. У другом делу рада износи се теоријска поставка решења проблема и њен елаборат. Наиме, аутор сматра да је неуједначеност о којој је реч настала због тога што нису примењена четири одговарајућа логичко-семантичка критеријума. Њиховом применом долази се до општег закључка: да ли је синтагма *аџрибуџивна* или *аџозиџјска* зависи од тога која је именица надређени члан, који опсег појма обухвата и да ли је тај појам одређен или неодређен. Други закључак је да у оквиру атрибутивних синтагми атрибутив није шири појам, како то србистичка литература тврди, него је то ужи појам (нпр. у синтагми *џрофесор Пеџковић* атрибутив није *џрофесор*, него *Пеџковић*).

Истраживање у раду *Прилошка одредба комиензације* представља одговор на питање које досад није постављано у србистици/сербокroatистици: да ли појава о којој је реч уопште постоји? Разлог за такво питање је чињеница да је у досадашњим синтаксичким и граматичким истраживањима компензација сврставана у подтип неког општијег значења: узрочног или супротног, због чега су примери типа: „...а власт их је смирено уверавала да неће *џрамиџи* покрајину за члансџво у ЕУ”; „Нема *џраме* Косова за *Евроџу!*” односно: „Вуковић јесте хладан, закопчан и мрзовољан човек, али

је *зайто* добар војсковођа” разматрани у оквиру примарно узрочних односно супротних конструкција. То значи да треба утврдити да ли компензационо значење може бити равноправно са осталим адвербијалним значењима (месним, временским, узрочним, условним итд.) односно да ли постоје језичке јединице које имају искључиво компензационо значење. Потврдан одговор добијен је анализом примера из публицистичког подстила савременог српског језика, који обилује двома јединицама са компензационим значењем, чија је функција управо прилошка одредба компензације. Једна јединица је прилог *заузврай* (настао лексикализацијом предлошко-падежне акузативне конструкције *за* + *узврай*) у значењу узвраћања или одужења (нпр. Ми смо спремни да наше власничке листове о имању на Косову дамо њима, само да нам *заузврай* оставе ову кућу), који има ширу употребу и дистрибуцију, због чега му је посвећен и већи део истраживања. Друга компензациона јединица је акузативни предлошки израз у *замену за*, који означава давање нечега у на(до)кнаду за нешто друго (нпр. У *замену за љубићак суверенијетета* вазали добијају заштиту).

И следећи рад, *Укидање амфиболичности координиране којулајивне синтајме суйсјијуцијом везника „и” везником „а”*, бави се темом која досад у србистици/сербокroatистици није разматрана, и то опет на грађи публицистичког стила. Примери показују да амфиболичност (двозначност) карактерише координиране копулативне синтагме са везником *и*, како адјективне тако и супстантивне. Оне се најчешће јављају у насловима новинских текстова (нпр. *Сјандардни и сјари играчи*, *Полицајка и песникиња*), што је у духу новинарског стила јер њихова двозначност, а самим тим и необичност привлаче читаоца да прочита текст. Амфиболичност се односи на број односно истоветност/различитост референата које одређују атрибути и именице (у првој синтагми се не зна да ли су у питању *сјандардни ијрачи који су сјари* или две групе играча: *сјандардни ијрачи и сјари ијрачи*, док друга синтагма ствара недоумицу да ли је једна особа полицајка, а друга песникиња или се ради о истој особи), а укида се употребом везника *а*, који се јавља као верификатор једнозначности датих јединица. Тиме ове синтагме постају семантички идентичне оксиморонским асиндентским синтагмама у којима атрибути имају стилематичну и стилогену вредност (нпр. *мали велики јунак*).

Текст *Соматске неконјруенјне јосесивне синтајме* припада категорији радова који обрађују теме о којима је доста писано и у србистици и у сербокroatистици. Разлог поновног разматрања ове теме је тај што у досадашњим истраживањима посесивности соматске посесивне конструкције нису третиране као посебна синтаксичко-семантичка (пот)категија, због чега чак нема ниједног рада у коме се осветљава њихова структура. Ово истраживање не обухвата соматске глаголске синтагме, него само атрибушке соматске посесивне синтагме (нпр. *Очи жене* постадоше веселе) и синтаксички посредне соматске посесивне синтагме (нпр. *Ударио ја је јо ушима*), којима се приступа са синтаксичко-семантичког аспекта, на основу чега се издвајају и описују сви њихови модели. Према ауторовим мишљењу, досадашња тумачења датих конструкција у (српско)хрватском језику нису одговарајућа

ни у граматичком ни у стилистичком погледу. То се односи нпр. на тврдње да је у конструкцијама типа *Руке су му њромрзле* енклитички посесивни датив уз копулативни глагол „спољашњи посесор”, да је у конструкцијама типа *Ани је коса дућа* логички субјекат у дативу, те да конструкције типа *У мајке је кћерка била...* и *У ње је била јединица ћер* одликују само разговорни (народни) језик односно представљају синтаксичке архаизме и регионализме.

И у раду *Инијердејенденција њермуџабилних форми њравој и њеџравој објекџа у синџајамама с џаџолима „нудџиџи” и „служџиџи”* предмет анализе се осветљава свеобухватно. Према тумачењу Луиса Хјелмслева, које се овде прихвата, интердепенденција је „двострука импликација, што значи међуоднос два елемента у којем појава једног обавезно значи и појаву другог и обрнуто (као нпр. однос употребе предлога и облика локатива у српском језику ...)” (стр. 141), док је пермутација „свака врста супституције” (стр. 141). Рад представља синтаксичко-семантичку анализу дворекцијских објекатских синтагми с пермутацијом типова објекта. Притом, аутор се ограничава на синтагме с глаголима (*џо*)*нудџиџи* и (*џо*)*служџиџи* уз које иду два беспредлошка објекта: акузативни (прави) и инструментални (неправи). Пермутација код њих подразумева замену индиректнообјекатске форме (инструменталну) у директнообјекатску (акузативну) и обрнуто – замену директнообјекатске (акузативне) у индиректнообјекатску (дативну форму), као нпр.: (*По*)*нудџили* / (*џо*)*служџили су нас јелом и џићем* // *нам јело и џиће*. Пермутабилност право и неправог објекта у овом раду се назива *унџџарфункционалном конверзијом*. Анализом је утврђено који услови односно критеријуми детерминишу синониман или блискозначан статус датих конкурентних синтагми, док је критички приступ анализи показао да су конструкције о којима је реч у досадашњој литератури разматране без детаљне анализе.

Следећи рад се такође бави конкуренцијом акузативног и инструменталног беспредлошког објекта. Притом, у овом раду (*Сџџрукџџурно-семанџџичка анализа конкурентности акузативної и инструменталної беспредлошкој објекџа*) предмет анализе чине само објекатске синтагме с монорекцијским глаголима, који подразумевају алтернативну употребу једног од наведених објеката. Глаголе који омогућавају дату објекатску алтернацију аутор дели у три групе, према семантичком критеријуму. Прву групу чине глаголи померања, којих има 20 (*виџлаџиџи, завиџлаџиџи, врџи(ј)еџиџи, заврџи(ј)еџиџи, забациџиџи, заврнуџиџи, залуџиџиџи, лиџиџиџираџиџи, макнуџиџи, махнуџиџи, размахнуџиџи, мргнуџиџи, наџиџаџиџи, њихаџиџи, џџресџиџи, заџџресџиџи, окренуџиџи, џџреврнуџиџи, слеџи и џџрљаџиџи*), што је двапут више него у досадашњим истраживањима. Иако су најбројнији, творбени модели са овим глаголима показују најмању продуктивност (нпр. уз глагол *залуџиџиџи* иду само *враџиџа* и *слуџаџиџиџа*). Другу групу чине глаголи који означавају знање, способност, вештину или умеће вршења радње (*џовориџиџи, џисаџиџи* и супстандардно, *џџриџаџиџи*), уз које иде именица *џиџиј језика* или *џиџиј џисма* (*џовориџиџи срџски језик* / *срџским језиком*; *џисаџиџи ћириџиџи/ћириџиџиџом*), док се у трећу групу издвајају глаголи с унутрашњим (таутолошким) објектом – свега два, и то само у синтагмама којима се означава стање субјекта означено управним глаголом (*живеџиџи бољџи живоџиј* / *бољџим живоџиџом*; *сџаваџиџи сан/сном џџраведџиџиџа*).

У раду *Синонимности падежних ојозијних конструија* на богатом корпусу из новинарског подстила савременог српског језика пописују се и описују сви модели падежних синтагми којима се у српском језику може изразити нереципрочно опозитно значење. Те конструкције се анализирају синонимно-дистрибуцијским методом, што значи да се идентификују и описују контексти који дозвољавају супституентност неке падежне форме генитивом с предлогом *јројив* као прототипском и верификаторском формом опозитности. Истраживањем се долази до два општа закључка. Један је да се опозитно значење у српском језику може изразити одређеним моделима свих предлошких зависних падежа (нпр.: ЕУ мора да реагује *збој* [\rightarrow *јројив*] *усијашива*; Не могу да се помирим са таквим негативним ставовима *јрема Србима* [\rightarrow *јројив* *Срба*]; Цртање је најбољи лек за *бол* [\rightarrow *јројив* *бола*]; Борио се с *рејком болешћу* [\rightarrow *јројив* *рејке болешћи*]; Тужиоци су покренули истрагу о *академицима* [\rightarrow *јројив* *академика*] због могућих оптужби за вређање државе), а од беспредлошких падежа – само дативом и инструменталом (нпр.: Приштина прети санкцијама *Србији* [\rightarrow *јројив* *Србије*]; ...али појава незадовољства *ајрарним односима* [\rightarrow *јројив* *ајрарних односа*] било је и код хрватског становништва). Други закључак је да осим „двоструких” постоје и „вишеструки” синонимски модели, који подразумевају синонимност три, четири или чак пет варијаната, као нпр. Побунила сам се *јосле* [\rightarrow *јројив*/*збој*/*јоводом*] *јакве њене изјаве* [\rightarrow у *вези* с *јаквом њеном изјавом*].

Рад *Мојћности суйсјијуције инсјрументјалној јредлоја под локајивним јредлојом у и инсјрументјалним јредлојом* с(а) бави се испитивањем услова који омогућавају супституентност датих предлошко-падежних форми. То се посматра из перспективе инструменталних синтагми с предлогом *јод*. Иако је истраживању предлога у србистици и/или сербокроатистици поклањана велика пажња (чак је и сваки падеж обрађен дисертационо као монографија), ни у једном раду пре овога наведене предлошко-падежне конструкције нису довођене у саоднос синонимности или блискозначности. Наиме, овај рад показује да иако су основна значења на која указују три наведена предлога битно различита, у одређеним контекстима ти предлози могу указивати и на блиска значења, што потврђује пре свега њихова међусобна замењивост. У којим условима се реализује њихова конкурентност показано је мултипликативним методом који представља комбинацију структурално-семантичког метода дистрибутивно-колокабилног типа и њему компламентарног, али хијерархијски секундарног, когнитивистичког локалистичког метода анализе предлога. Примена та два метода подразумева следећи поступак: најпре се испитују бинарне релације конкурентности предлога *јод* и у односно предлога *јод* и *са* (нпр.: Трава *јод* *снејом* [\rightarrow у *снеју*]; У Црној Гори је регистровано једно удружење *јод* [\rightarrow *са*] *необичним именом Црногорска православна црква, док је у Србији регистровано удружење грађана јод* [\rightarrow *са*] *називом „Крсташ”*), на основу чега се синтетички разматра конкурентност сва три предлога (нпр.: У набавку одлазе *јод* *јрајњом* [\rightarrow у *јрајњи* / *са* *јрајњом*]).

Друго поглавље, посвећено реченицама и исказима, чини пет радова. То су: *Реченица и исказ* (стр. 253–263), *Симулјаносј јерфекјивних јредјација у зависносложеној временској реченици* (стр. 265–279), *(Не)суйсји-*

йуенйносй везника „и” и „а” у координираној койулаййвној реченици (стр. 281–302), *О реченицама са сйојем „а и” у везничкој йозицији* (стр. 303–311) и *О једном сйецифичном тййу елидиране сложене реченице – комйримиране реченице с изричним у форми суйройне клаузе* (стр. 313–329).

У првом тексту, *Реченица и исказ*, једином чисто теоријском раду у књизи, разматра се термилошки статус реченице као минималне предикативне јединице и уједно основне јединице граматичке синтаксе и исказа као основне јединице комуникативне синтаксе, која подразумева и прагматичку компоненту. Тај статус се посматра у историјском развоју синтаксе (од Аполонија Дискола из II века пре н. е., оснивача граматике реченичних чланова) до данас, с посебним освртом на србистичку и/или сербокροати-стичку синтаксичку традицију с једне, и на „модерну лингвистику” с друге стране, и нуди се одговор на питање шта се може, а шта не може сматрати реченицом као граматичком и исказом као комуникативном јединицом.

У раду *Симулйаносй йерфекйивних йредикација у зависносложеној временској реченици* показано је да досадашња ретка истраживања ове теме нису била утемељена на егзактним синтаксичко-семантичким критеријумима. Резултати тих радова, који се баве могућностима исказивања симултаности зависносложеном реченицом са саодносом перфективних предикација у основној и временској клаузи, у овом раду се критички преиспитују и оповргавају. Наиме, доказује се да потпуну пунктуално-пунктуалну (двоперфективну) симултаност не могу имати временске реченице са везником *кад*, него само, у строго одређеним синтаксичко-семантичким условима, реченице с везником *док* (нпр. *Док* [→ У тренутку кад] *йрейнеш*, он ти *здийи* трепавицу), *док* се делимична симултаност може изразити само временском реченицом с везником *кад* у значењу изненадне преураћености (нпр. *Нисмо му* [манастиру] *се* ни две миље *йриближили*, *кад* *се* тек *указа*, а затим и *сййже* пред нас, прелетов изасланик), при чему такво изражавање захтева остварење више лексичко-синтаксичких услова. У раду се даје детаљна синтаксичко-семантичка анализа зависносложених временских реченица с двома перфективним предикацијама.

Циљ истраживања у раду који се бави могућношћу супституентности копулативног везника *и* и примарно адверзативног везника *а* у независној копулативној реченици јесте да се утврди у којим реченицама је дата супституентност могућа, односно који је синтаксичко-семантички услови омогућавају или не омогућавају. Показује се да је супституентност могућа у два структурно-семантичка типа копулативних реченица. Један тип чине реченице са семантичким конкретизаторима временског и спацијалног значења (нпр. Поновила је то још неколико пута, *а* [→ *и*] *зайим*, увијена у ћебе, села у фотељу у дну собе; Сад путује у Трст, *а* [→ *и*] *оганге* мисли даље у Аргентину), а други тип – реченице с релативном независном клаузом уведеном спојем *и йо* и/или *а йо* (нпр. Приморани сте да чувате туђе тајне, *а* [→ *и*] *йо* вам тешко пада). Тема овог рада у србистици није засебно разматрана. Аутор показује да се у истраживањима која се дотичу овог проблема јавља низ другачијих тумачења – како у одређењу врсте реченице тако и у одређењу конкретизатора и типа сукцесивности: нпр. сматрало се да реченице типа *Пажљиво йа је йојлегала и зайим / а зайим йа је йозравила* припадају различитим

врстама реченица: прва саставним (копулативним), а друга супротним (адверзативним), тако да је у првој *зайим* конкретизатор копулативног, а у другој адверзативног значења. У овом раду се заступа мишљење да су обе реченице копулативне, при чему је у реченици с везником *и* конкретизатор сукцесивности експлетиван, а у реченици с везником *а* обавезан. Исто тако, износи се став да се не може говорити о „адверзативној сукцесивности” јер сукцесивност подразумева низање, а адверзативност контраст.

У раду *О реченицама са спојем „а и” у везничкој позицији* испитује се синтаксички и семантички статус споја *а и*, који је у досадашњој србистичкој литератури интерпретиран као везнички. Аутор сматра да то није спој двају везника, него спој везника (*а*) и партикуле (*и*), случајно остварен у реченицама у којима долази до интензификације првог поствезничког члана координиране клаузе, а затим класификује и описује независносложене реченице са датим спојем првенствено према критеријуму статуса партикуле: да ли она има функцију обавезног (нпр.: Твоја похвала њима значи десет пута више него моја, *а и* [$\rightarrow a / \rightarrow i$]) твоја критика има већи ефекат) или факултативног интензификатора (нпр.: Пуно радим, *а и* [$\rightarrow a / \rightarrow *i$]) Игор има много пословних обавеза). Анализа показује да реченице са овим спојем нису јединствена структурно-семантичка целина, него да се унутар њих могу издвојити најмање три семантичка подтипа.

Тема рада *О једном специфичном типу елидираних сложених реченица – компримираним реченицама с изричним у форми сујројне клаузе* досад није уопште научно анализирана. Овде се дати тип реченице разматра са синтаксичко-семантичког аспекта на обимној публицистичкој грађи. Рад представља анализу елидираних сложених реченица код којих после надређених клауза чији предикат има значење неверовања, неочекиваности и/или зачудности долазе допунске клаузе уведене међусобно замењивим независним адверзативним везником *али* и зависним изричним везником *да* (нпр. Невероватно звучи, *али* [$\rightarrow da$]) Грци су врло лоши певачи; Невероватно је *да* [$\rightarrow али$] се ово догађа пред очима међународне заједнице). Анализа показује да „сложене елидираних реченице у којима се ствара привид синонимности супротног везника *али* и изричног везника *да* – различите су као имплицитне, а потпуно подударне као експлицитне структуре”, нпр.: *Неверовајно је, али Музеј трага Београда нема мајичну зграду* [\leftarrow Неверовајно је, али је исинијо да Музеј трага Београда нема мајичну зграду]; *Неверовајно је да Музеј трага Београда нема мајичну зграду* [\leftarrow Неверовајно је, али је исинијо да Музеј трага Београда нема мајичну зграду].

Последње поглавље, посвећено реду речи, садржи два текста: *Синтаксичком конверзијом и семантички условљен ред речи* (стр. 333–355) и *О пермутиацији партикуле „(н)и”* (стр. 357–378).

У првом раду се преиспитује уврежен став у досадашњој синтаксичкој и граматичкој литератури да ред речи детерминишу два правила: ритмо-мелодијско, које „регулише” распоред енклитика, и стилистичко, чији је резултат различита „стилска варијантност” језичке јединице (нпр. Нису се ни пашенози, *задовољства* и *блудне забаве ради*, међу собом размењивали као што се у најновије време могло чути по Италији, према неутралном распореду: Чему толика стечевина ако не *ради изградње духовних добара?*). Истраживање

показује да у одређеним условима везани ред речи нужно могу условити још два критеријума: конверзивни и семантички. Резултат првог је промена морфосинтаксичког статуса језичке јединице (нпр. Тако су се, *џримера ради* [→ *на џример*], Срби из Угарске нашли пред сличном дилемом 1861. године), а другог – промена значења језичке јединице (нпр.: *Свејџ помаже Беоџрад* [→ 1. *Свејџ џомаже Беоџраду* / 2. *Беоџрад џомаже свејџу*]). И ово истраживање указује на неке, по ауторовом мишљењу, пропусте у досадашњим (монографским) истраживањима реда речи у српском језику, као што је нпр. тврђење да ред речи не може неутралисати морфолошку хомонимију ових реченичних чланова пошто је распоређивање реченичних чланова граматички слободно, тј. пошто распореди субјекта и објекта и субјекта и именског дела предиката нису граматикализовани. Аутор сматра да је разлог таквог тумачења тај што у досадашњим истраживањима реда речи није обрађана пажња на специфичности остварења тематско-рематских садржаја у зависним клаузама, него се ова тврдња односила само на просту реченицу.

О могућности пермутације партикула у српско(хрватско)м језику досад се није писало. У последњем раду у књизи разматра се могућност пермутација партикула *и* и *ни* унутар сложених синтаксема са циљем издвајања дистрибуционих правила унутарсистемске пермутације партикула. Тако се утврђује да постоје четири типа пермутације датих партикула. То су: 1) пермутација партикуле *и* партикулом *и* (нпр. *И кад бих* [→ *Кад бих и*] могао нешто да променим у протеклом животу – не бих то учинио); 2) пермутација партикуле *ни* партикулом *ни* (нпр. То *није ни било мођуће* [→ *и није било мођуће / није било ни мођуће*]); 3) пермутација партикуле *и* партикулом *ни* (нпр. Можда разум *и није биђан* [→ *није ни биђан*]), и 4) пермутација партикуле *ни* партикулом *и* (нпр. А што се доктора тиче, *не мораће ни да џређђосђављаће* [→ *и не мораће да џређђосђављаће*], човека ради и даље као да ништа није било). Аутор сматра да се не могу прихватити досадашња тумачењима партикула у актуелним универзитетским уџбеницима синтаксе, од којих можемо издвојити нпр. да се концесивне клаузе најчешће уводе следећим „везничким (међусобно синонимичним) ријечима (везницима и везничким изразима): *иако, ако и, да и, ма (ко/како/колико/ђђе/џђа), мада, макар, џа, џа (ма и / макар), џремда, без обзира на (ђо џђо), уђркос џоме (џђо)*” (стр. 369), да везници могу бити прилошки изрази *уђркос џоме (без џђо)* и *без обзира на (без џо џђо)*, те да независни саставни везник *ђа* може бити концесиван.

Као и све књиге Милоша Ковачевића, и ова књига представља и квантитативно и квалитативно драгоцен допринос србистици из више разлога. Први је њена предметна разноврсност јер су размотрене 1) јединице више врста речи (од именица преко прилога и глагола до партикула и везника) на свим нивоима синтаксичке структуре и 2) различите језичке појаве (конкуренција, пермутација, интердепенденција, супституција итд.). Други је тај што су анализе засноване на богатом, функционалностилски разноврсном, репрезентативном и новијем корпусу, а примери документовани подацима о изворима, због чега се веродостојност грађе не може доводити у питање. Трећи, и најважнији разлог је, свакако, чврст и утемљен, конзистентан теоријско-методолошки апарат, који анализе чини егзактним, а и корисним за методологију синтаксичких и синтаксичко-семантичких истраживања. За-

кључци до којих се дошло ревидирају ставове не само у србистичкој нормативистици и другим њеним лингвистичким дисциплинама (семантици, стилистици, когнитивистици) него и у славистичкој синтакси, због чега значај појединих радова књиге превазилази домен националне науке. Четврти разлог је, несумњиво, избор тема, које су релевантне било да се о њима први пут пише било да су већ разматране. Радови и једне и друге врсте показују, сваки из свог угла, ауторову научну иновативност и научну утемељеност, тако да се могу сматрати неопходним за даља србистичка синтаксичка истраживања.

Драгана Рајковић

Институт за српски језик САНУ
Одсек за стандардни језик
Ђуре Јакшића 9, 11000 Београд, Србија
Dragana.Ratkovic@isj.sanu.ac.rs

UDC 81'374(082)(049.32)

Tõnu Tender, Ludwig M. Eichinger (eds.). *Language and Economy. Language industries in a Multilingual Europe* (= Contributions to the EFNIL Conference 2019 in Tallinn). Budapest: Research Institute for Linguistics – Hungarian Academy of Sciences, 2020, 219 pp.*

Крајем 2020. године објављен је зборник радова¹ изложених на редовној годишњој конференцији Европског удружења институција за националне језике (енг. European Federation of National Language Institutions², скраћено ЕФНИЛ), одржаној у главном граду Естоније, у периоду од 9. до 11. октобра 2019. године. Организатори седамнаестог по реду заседања ЕФНИЛ-а били су Институт за естонски језик, Естонски језички савет, Министарство просвете и науке Естоније, Град Талин, Удружење матерњег језика и Главна управа за превођење Европске комисије (Directorate-General for Interpretation, DGT). Како сазнајемо у предговору (стр. 5–6), који потписује уредник Лудвиг М.

* Овај приказ финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-9/2021-14 који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

¹ Електронски извор: <<http://efnil.org/documents/conference-publications/tallinn-2019/EFNIL-2019-Book-Preliminary.pdf>>.

² За детаљније упознавање са главним програмима ЕФНИЛ-а и делатношћу појединачних институција задужених за систематско проучавање националних језика на европском тлу, консултовати званични сајт ове организације (<<http://www.efnil.org/>>), као и рад др Јасне Влајић-Поповић: Gerhard Stickel (ed.). *National Language Institutions and National Languages*. Budapest: Research Institute for Linguistics – Hungarian Academy of Sciences (= Contributions to the EFNIL Conference 2017 in Mannheim), 299 p. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* LXII/1 (2019): 183–203.